

A szélsőjobboldal: a neoliberalizmussal szembeni ellen-hegemónikus blokk? A Jobbik esete

Bevezetés

Az erőteljes szélsőjobboldal újbóli megjelenéséről az utóbbi évek Európájában, kezdve a „szalonképes” muszlimellenes fajgyűlölő pártoktól (*Front National, Lega Nord, Sverigedemokraterna, UKIP, ÖVP* és a sor folytatható) a keményvonalas neofasiszta pártokig bezárólag, mint amilyen a magyarországi Jobbik és a görög Arany Hajnal, egyre növekvő számú tanulmányt olvashatunk, elsősorban a *mainstream* politikatudomány képviselőitől, amelyek megpróbálják elemezni és megmagyarázni ezt a jelenséget.¹

Magyarország esetében a szélsőjobboldal felemelkedését általában a cigányellenes érzelmek felerősödéséhez kötik, ami egy 2006 őszen romák által elkövetett tragikus gyilkosság után volt tapasztalható.² Általában abban is egyetértés van, hogy a Magyar Gárda létrehozása kulcsfontosságú volt a Jobbik sikerében, mert ráirányította a média érdeklődését az állítólagos „cigánybűnözésre” és lehetővé tette a párt számára, hogy kihasználja a meglévő cigányellenes érzelmeket.³ Mások ugyanakkor amellett érvelnek, hogy abban, hogy a párt nemcsak megtartotta, hanem növelte is támogatottságát a 2009-es EP-választások után, más tényezők is szerepet játszottak, úgy mint: 1) a szocialista-liberális koalíció mélyülő válsága 2006 után és a demokratikus intézményekkel szembeni fokozódó bizalomhiány 2) a gazdasági világválság hatása Magyarországra 3) a Jobbik belső átszervezése, a fiatal és taktikus Vona Gábor pártelnökké választása után 2006-ban 4) a Jobbik képessége arra, hogy koherens politikai programot nyújtson, amely azt ígérte, hogy enyhít Magyarország a „neoliberális globalizáció” által okozott problémáin.⁴

Bár a fentiek alapján lehetségesek érdekes megállapítások a Jobbik gyökereivel, politikai diskurzusával és a támogatói bázisának társadalmi összetételével kapcsolatban, mégis teoretikusan és empirikusan

is problematikusak önmagukban, és magyarázóerejük korlátozott.⁵ Az olasz marxista Antonio Gramsci munkásságára alapozva és figyelmesen megvizsgálva a párt fontos dokumentumait és politikai gyakorlatát⁶, ez a tanulmány megpróbál egy alternatív magyarázatot nyújtani, ami a Jobbik felemelkedésének kulcstényezőit összeköti a szélesebb társadalmi-gazdasági és politikai-ideológiai átalakulásokkal, amelyek 1989 óta lejátszódtak Magyarországon. A tanulmány felépítése a következő. Először is áttekintjük a Jobbik történeti fejlődését 1999-től 2006-ig. Másodszor, elemezzük a neoliberais átstrukturálás hatásait a magyar politikára és társadalomra, a liberális demokrácia 2006 és 2010 közötti, mélyülő válságára, és a jobboldal párhuzamos felemelkedésére koncentrálna. Harmadszor, tárgyaljuk a Jobbik diskurzusának központi elemeit és gyakorlatát, ezek egyrészt „szimbiotikus” viszonyát a Fideszhez, másrészt új elemeit. Végül, röviden áttekintjük a Jobbik legutóbbi időkben tapasztalt politikai trajektóriáját és az antifasiszta ellenállás lehetőségeit.

A Jobbik genezise

A Jobbik gyökerei 1999-ig nyúlnak vissza, amikor nemzeti-konzervatív diákok az ELTE-n létrehozták a „Jobboldali Ifjúsági Közösség” nevű jobboldali diákszervezetet. A szervezet vezetői közül többen, mint pl. egykori vezetői, Kovács Dávid és Szabó Gábor (aki mind a Jobbiknak, mind a Magyar Gárdának az alapítója, jelenleg a párt országos választmányi elnöke), a Csurka István vezette MIÉP-ben voltak aktívak, amelynek ekkoriban 14 mandátuma volt a parlamentben a szélsőjobboldal vezető erejeként. Eközben mások, mint a jelenlegi elnök Vona Gábor ennél „mérsékeltebb” nézeteket vallottak. és a Fidesz-szel szimpatizáltak.

A Jobboldali Ifjúsági Közösség keményvonalasabb tagjai hamarosan mindkét párttól csalódottan fordultak el. Úgy érezték, a MIÉP Csurka István tekintélyuralma alatt áll, akinek leegyszerűsítő összeesküvéselméletei („titkos” „judeo-bolsevik összeesküvések” Magyarország ellen) és elavult politikai gyakorlata nem alkalmas a fiatal nacionalista szavazók illetve a vidéken lakók megnyerésére, így nem mutat perspektívát a jövőre nézve. Szintén nem voltak megelégedve Orbán Viktor kísérletével, hogy megfiatalítsa és összefogja a jobboldalt az országosan szerveződő polgári körök hálózatának létrehozásával.⁷ Ahogy Vona akkoriban mondta: „*A Jobbik számára kevés a polgári Magyarország. ... Mi nemzeti jövőképet, nemzeti programot és legfőképp tetteket akarunk*”.⁸ Szavait tettekre váltva 2003 októberében létrehozták a Jobbikot mint politikai pártot, saját bevallásuk szerint 1200 taggal.⁹

Alapító nyilatkozata szerint a Jobbik „konzervatív, módszereiben radikális, nemzeti-keresztény párt”, amelynek végső célja a „a rend-

szervátozás befejezése” és „a jelenleginél igazságosabb társadalom megteremtése”¹⁰. Kezdetben a párt különböző „tudatosságépítő” kampányokkal próbált médiafigyelmet szerezni. Ennek része volt a kereszttek felállítása különböző forgalmas köztereken, 2003 Karácsonján („hogya felhívjuk a figyelmet az ünnep eredeti keresztény üzenetére”), az antifasiszta mártír Ságvári Endre emléktáblájának meggyalázása 2006 elején, majd később ugyanebben az évben az árpádsávos zászló „rehabilitálását” célzó kampány, amely egyre gyakrabban tűnt föl a szocialista-liberális kormány elleni tüntetéseken 2006 őszén. Miután a 2004-es EP-választásokon tudatosan nem vettek részt (tiltakozásul az „ország túl korai EU-belépése ellen”), a Jobbik választási szövetségre lépett a MIÉP-pel a 2006-os választáson, de 119.007 szavazatot kapva (2.2%) nem sikerült bejutnia a parlamentbe. A szövetség belső viszályok miatt nem sokkal a választások után szétesett. Így a fiatal tagság és a médiatudatos akciók ellenére 2006-ig a Jobbik marginális politikai erő maradt a magyar politikában.

A magyar kapitalizmus „organikus válsága” és a Jobbik felemelkedése

A Jobbik első jelentős választási áttörése a 2009-es EP-választásokon történt meg, ahol a párt 427.773 szavazattal (14.77%) a harmadik helyet szerezte meg. Ez az eredmény, aminek köszönhetően a Jobbik 3 képviselőt küldött az EP-be, sokkolta a magyar politikai *establishment*-et. Ugyanakkor, ahogy ezt lent kifejtjük, ez a magyar politika egy mélyebb jobboldali eltolódásának a jele volt a fokozódó gazdasági, politikai és társadalmi válság kontextusában, ahol a Jobbik a mainstream politika *status quo*-jában csalódott szélsőjobboldali szavazók pólusává vált. A párt megerősítette pozícióját mint a magyar politika „harmadik ereje” a 2010-es parlamenti választásokon, ahol megduplázta szavazatait (855.436, 16.67%), 47 mandátumot szerezve.

Mi magyarázza tehát a Jobbik látványos felemelkedését 2006 és 2010 között? Véleményünk szerint ezt nem lehet egyedi tényezőknek tulajdonítani (a társadalom erősödő cigányellenes érzelmei, a Magyar Gárda létrehozása stb.), hanem azoknak a mély gazdasági, politikai és társadalmi átalakulásoknak a kontextusában kell megérteni, amelyek a rendszerváltás óta lejátszódtak Magyarországon. Ha így közelítjük meg a kérdést, akkor a Jobbik felemelkedése nem egy kivétel az általános (Magyarországon kívüli) trendek alól, hanem inkább szimptomatikus példa arra, hogyan toódik jobbra a politikai szféra általában a neoliberalizmus alatt, ami különösen a világ gazdasági válság kitörése óta nyilvánvaló.¹¹

A kapitalista tündérmese helyett, amely a „fejlett” nyugat-európai tőkés országokhoz való gyors felzárkózást, emelkedő életszínvonalat

és stabil demokratikus politikai életet ígért, az egykori szovjet blokk gazdaságainak neoliberális átstrukturálása az érintett társadalmak nagy többsége számára rémálomnak bizonyult.¹² Habár a neoliberális átstrukturálás kitermelt néhány egyedi sikertörténetet, beleértve a nomenklatúra bizonyos vállalkozóvá avanzsált tagjainak fantasztikus meggazdagodását a nyugati fogyasztási cikkek kereskedelmén vagy a korábbi állami vállalatok transznacionális konserneknek való eladásán keresztül, összességében ez a folyamat elmélyítette az osztály- és regionális különbségeket és kiélezte a társadalmi antagonizmusokat az egyes államokon belül illetve ezen államok között is. A transznacionális tőke betelepülése, az új technológiák bevezetésével és a fokozatos átmenettel egy poszt-fordista gazdaság felé, amelyet a pénzügyi szektor és a szolgáltatások dominálnak, a meglévő képzettségeket és infrastruktúrát elavulttá tette, ezáltal rengeteg dolgozót pedig munkanélkülivé.¹³ Magyarországon több mint 1.3 millió munkahely (az összes majdnem egyharmada!) levegővé vált a rendszerváltás első öt évében, az 1988 és 1995 közötti strukturális kiigazítások az eszközállomány (assets) nagyobb mértékű leírásához vezettek, mint a második világháború pusztítása.¹⁴ Ferge Zsuzsa szerint: „a magyarországi rendszerváltás legnagyobb vesztesei azok voltak, akik minden tőkében hiányt szenvedtek: gazdasági, kulturális, társadalmi és pszichológiai tőkéből egyaránt. Sosem tartoztak a jómódúak közé, de a korábbi rendszerben legtöbbjük egzisztenciális biztonságot élveztek, és talán valamennyi önbecsülést is. (...) Konkrétabban, a vesztesek közé tartoznak a munkanélküliek, a képzetlen és betanított munkások, a falvak lakói (parasztok); a gyerekes családok, akik elvesztették a családtámogatást, és ennek következtében a nők egy része is.”¹⁵

A többi országhoz hasonlóan a tömeges munkanélküliség állandóvá válása az életszínvonal süllyedéséhez és a permanensen munkanélküliek új „underclass”-ának kialakulásához vezetett, akiknek nincsen megfelelő hozzáférésük az egészségügyhöz, az oktatáshoz és a társadalombiztosításhoz.¹⁶ Ennek eredményeképpen a kétezres évek elejére a magyar társadalom osztályszerkezete a Horthy-éráéra emlékeztetett, ahol az arisztokraták, nagybirtokosok és a dzsentri rétegek uralkodó osztálya dominálta a társadalmat, miközben „hárommillió koldus” nyomorgott a társadalom alján.¹⁷ A fokozódó osztály- és regionális különbségek mellett a neoliberális reformok fölerősítették a társadalmi antagonizmusokat. A roma népességet, amely Magyarország legnagyobb kisebbsége, aránytalanul nagy mértékben érintette az új létbizonytalanság, a munkanélküliségben és a szegénységi küszöb alatt élők aránya robbanásszerű emelkedésével a romák között a kilencvenes években. Miközben az új mélyszegénységben élők túlélése egyre inkább a jóléti transzferektől függött, az állami jóléti kiadásokat a budapesti kormányok szorgosan nyirbálták (politikai hovatarozástól függetlenül), ami egyre inkább összekapcsolódott a szegények explicit

és formálissá váló stigmatizálásával, akiket a közbeszédben „lustaként” és támogatásra „érdemtelenként” démonizáltak. Az új magyar uralkodó osztály hegemon világnézetét nyersen foglalta össze Lázár János vezető Fidesz-politikus: „Akinek nincs semmije, az annyit is ér”.¹⁸

A korai kétezres évekre egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a magyarországi – a neoliberais közgazdászok gúnyos kifejezését használva – „koraszülött jóléti állam”¹⁹ materiális alapjai kimerülőben voltak. Egyrészt a privatizációs bevételek felszáradtak, mivel a magyar fel-dolgozóipar és szolgáltatási szektor nagy részét már eladták a transz-nacionális konszerneknek. Másrészt a további külföldi befektetések az országba vonzása egyre nehezebbé vált az erősödő nemzetközi versenyben, ahogy Kína fokozatosan a „világ műhelyévé” kezdett válni.²⁰ 2006-ban, miután az újjaválasztott kormány megszegte korábbi „reformok megszorítás nélkül” ígéretét, hogy betartsa a maastrichti kritériumokat, majd az őszi beszéd kiszivárgása tovább fokozta az elégedetlenséget, Budapesten az új demokrácia történetében sosem tapasztalt intenzitású kormányellenes tüntetésekre került sor. Ezzel egyidejűleg a közbeszéd polarizálódott és egyre inkább jobbra tolódott. Miközben a Jobbik tagjai aktív szerepet játszottak a tiltako-zásokban, a párt fokozatosan átalakította „imidzsét” egy marginális szélsőjobboldali szervezetéről egy radikális, nacionalista politikai erővé, amely a „magyar nemzet spirituális és anyagi érdekeit védel-mezi”, szemben az „illegitim” és „nemzetromboló” szocialista-liberális koalícióval.²¹

Már a világgazdasági válság kirobbanása előtt is láthatók voltak a politikai válság jelei a magyar társadalomban. Azonban a gazda-sági problémák elmélyülésével a kiábrándulás és a düh a liberális demokráciával szemben intenzívebbé vált, ami a „balközép” támo-gatottságának összeomlásához és a jobboldal felemelkedéséhez vezetett.²² Egy összehasonlító elemzés az amerikai Pew Research Center-től 2009-ben megdöbbentő mértékű társadalmi elégedetlenséget mutatott meg a fennálló viszonyok fölött. A tanulmány szerint a magyarok 94%-a gazdasági helyzetet „rossznak” tartotta, míg 72% azt állította „ma rosszabbul él, mint a szocializmus alatt”. Több mint ¾-e a megkérdezetteknek „elégedetlen” volt a demokrácia magyarországi működésével, míg ez a szám Csehországban 49%, Szlovákiában 46% és Lengyelországban 39% volt. A tanulmány szintén kimutatta az EU-tagsággal szembeni növekvő ellenállást: csak 20% tartotta ez utóbbit „jó dolognak” (Lengyelország: 63%, Szlovákia: 58%, Cseh Köztársaság: 45%), 43% se ellene, se mellette nem volt, 28% viszont „rossz dolognak” mondta.²³ Ilyen körülmények között azt mondhatjuk, hogy a magyarországi gazdasági válság alighanem több, mint ciklikus válság (azaz egy szokásos hullámvölgy a tőkés üzleti ciklusban), és ehelyett a Gramsci által „organikus válságnak” nevezett jelenségről van szó, ahol a neoliberális kapitalizmus hegemoniája a tét.²⁴

A gazdasági válság és saját legitimitása válságának kettős nyomásával szembesülve a szocialista-liberális kormány minél inkább szabadulni próbált a törvényhozás és a parlamentáris demokrácia jelentette béklyóktól (ezt a jelenséget nevezte Gramsci „cézárizmusnak” vagy „bonapartizmusnak” amikor is egy „nagy történelmi személyiséget bíznak meg a „döntőbíráskodás”(arbitration) feladatával egy történelmi-politikai szituáció fölött, amelyet az erők egyensúlya jellemez, miközben a társadalom a katasztrófa felé halad”²⁵). Mivel azonban nem rendelkezett egy Napoleónnal vagy Cézárral, az MSZP kénytelen volt az ekkorra köztudatnak örvendő (habár egykor demokratikusan megválasztott) Gyurcsány Ferenc kormányát egy technokratikus, „szakértői” kormányra lecserélni. Amellett hogy újabb megszorításokat vezetett be (a gazdaság „kiegyensúlyozása” és az ország külföldi befektetők előtti „megbízhatósága” érdekében), az új kormány egyre inkább eloldozta magát a civil társadalomtól és a szakszervezetektől, miközben felerősítette „törvény és rend” retorikáját, és „segély helyett munkát” programokat vezetett be (*Út a munkához*). Bár Bajnai kormányának intézkedései talán megelőzték az államcsődöt, de visszaütöttek a szocialista-liberális koalíció 2010-es választási megsemmisülése formájában.

Ebben az olvasatban tehát a Jobbik felemelkedése összekapcsolódik a magyar társadalom szélesebb gazdasági, politikai és társadalmi átalakulásaival, s a Jobbik az 1989 utáni neoliborális átstrukturálás okozta reakciós politikai fordulat legújabb és legregresszívebb formája.

*„Nemzeti megújulás” és „társadalmi igazságosság”:
a Jobbik ideológiája és praxisa*

Hogy megmutassuk a Jobbik és a magyar (és más) történelmi szélsőjobboldal közötti folytonosságokat és eltéréseket, ebben a részben áttekintjük a párt fő ideológiai koncepcióit és tevékenységét, amit először a párt 2003-as alapító dokumentumában fogalmaztak meg, majd tovább bővítettek a 2010-es és 2014-es választási programokban.²⁶

A Jobbik két központi fogalma, ami a párt világnézetét és gyakorlatát vezeti, a „nemzeti megújulás” és a „társadalmi igazságosság”. Az előző az „organikus nemzet” gondolatából ered, amely „Völkisch”, keresztény alapokon nyugszik és magában foglalja „Nagy-Magyarország” határait, és a társadalom természetes alapja.²⁷ Hasonlóan más szélsőjobboldali és nyíltan fasiszta mozgalmakhoz, a Jobbik ultranacionálisát áthatja a „közösség romlásával, megaláztatásával és áldozatszerepével való mániákus foglalkozás, amit az egység, a tetterő és a tisztaság kultuszával kompenzálnak”.²⁸ A Jobbik szerint a magyar nemzet nem csak hogy számtalan csalódást kellett, hogy megéljen a huszadik század során (az „igazságtalan” trianoni békeszerződéstől

kezdve, az „illegitim” „kommunista” diktatúra négy évtizedén keresztül, a „látszólagos” rendszerváltozásig, ami a párt szerint nem vezetett „valódi demokráciához”), hanem „nemzeti szuverenitása” súlyosan fenyegetett.²⁹ Magyarország autonómiájának megvédése és a nemzeti megújulás garantálása érdekében szembe kell szállni a belső és külső „ellenségekkel”.

A Jobbik szerint idetartoznak a társadalom különböző „áruló” és improduktív csoportjai: a jelenlegi politikai elit (különösen a „kommunista” és liberális politikusok), ami elárulta a „nemzeti érdeket”; a munkanélküliek és alulfoglalkoztatottak, a nyugdíjasok, a betegek és a szegények, az etnikai és szexuális kisebbségek tagjai, radikális értelmiségiek és művészek és így tovább. Mindenekelőtt azonban a zsidók és a romák az elsődleges célpontok.³⁰ Ellentétben nyugat-európai testvérpártjaikkal, a párt nem riad vissza a két világháború közötti időszak legsötétebb napjait idéző antiszemita retorika használatától. Például a 2009-es EP választási kampányban Morvai Krisztina arról beszélt, hogy a „liberálbolsevik cionisták” „kezdjenek el azon gondolkodni hova meneküljenek és hol bújjanak el”.³¹ 2012 novemberében Gyöngyösi Márton a párt külügyi szóvivője hírhedtté vált felszólalásában a magyarországi zsidók speciális nyilvántartásába vételéről beszélt, azon az alapon, hogy „nemzetbiztonsági kockázatot jelentenek Magyarországra”. Ezen túl, a Magyar Gárda tagjai³² számtalan provokatív vonulást tartottak Magyarország különböző részein, katonai bakancsba és fekete egyenruhába öltözve, a nyilasokéra hasonlító szimbólumokat használva (bár a csoportot 2009 júliusában betiltották, hamarosan újra létrehozták *Új Magyar Gárda* néven). Ezek a kijelentések és akciók tovább tüzeltek az amúgy is elterjedt antiszemitizmust a magyar társadalomban.³³ Eközben a Jobbik vehemensen tagadja az antiszemitizmus bármiféle vádját, amelyet az ellenség machinációjának, vagy egyszerűen hamisnak minősít.³⁴

Ami a romákat illeti, a Jobbiknak sikerült létrehoznia egy „morális pánikot” az úgynevezett „cigánykérdés” körül. A párt 2010 választási programjában amellet érvelt, hogy „a magyar-cigány együttélés kérdése a magyar társadalom egyik, ha nem a legsúlyosabb problémája”, amely, ha nem oldódik meg, az országot állítólag „polgárháborúba sodorhatja”. Hogy szembeszálljon az általa „cigánybűnözésnek” nevezett jelenséggel³⁵, a párt 2010-es programja a „a rendőrség megerősítését és a csendőrség felállítását” javasolta.³⁶ Hogy bizonyítsa, hogy komolyan beszél, a párt több konfrontatív vonulást is szervezett nagyrészt romák lakta környékeken, és keményebb büntetéseket követelt a bűnelkövetőknek, ideértve a halálbüntetés újbóli bevezetését. A Jobbik felemelkedése a romák elleni fizikai támadások számának növekedésével járt együtt. Az Európai Roma Jogok Központja (ERRC) recens jelentése szerint 48 támadás történt romák ellen 2008. január és 2010. december között. Ezek része nyíltan rasszista, terrorista

gyilkosság volt – ami példa nélküli a második világháború utáni magyar történelemben – amit neonácik egy csoportja követett el, kilenc roma ember, köztük egy ötéves kisfiú, halálát okozva, és több tucat embert súlyosan megsebesítve.³⁷ Hosszú nyomozás után az elkövetőket végül elfogták és életfogytiglanra ítélték. Ugyanakkor, ahogy egy külföldi újságíró, Keno Verseck, a *Spiegel*-ben leírta, „a társadalmi reakció Magyarországon minimális volt és szinte semmilyen szélesebb körű vitát nem váltott ki a per”.³⁸

A „társadalmi igazságosság” fogalma a nemzeti megújulás gondolatából logikusan következik, és arra az elképzelésre épít, hogy eljött az idő a nemzet számára, hogy elégtételt kapjon a múltban elszendvedett sérelmekért.³⁹ Ennek érdekében a párt a „törvény és rend”, a „természetes hierarchia” visszaállítására törekszik, és „öko-szociális nemzeti” gazdaságpolitikát kíván követni, ami a „magyarok érdekeit szolgálja”, nem pedig a neoliberais globalizáció „gyarmatosító” erőt (ti. a transznacionális vállalatok, a nemzetközi pénzügyi szervezetek, az USA és az EU stb.), beindítja a gazdasági növekedést, új munkahelyeket létrehozva⁴⁰ és újraélesztve a „nemzeti önrendelkezést”.⁴¹ Azonban mindez nem érhető el a mainstream politika keretein belül, hanem „radikális” megoldásokat igényel, ahogy azt Vona világosan kimondta:

„A radikalizmus nem ideológia, nem eszme, hanem hozzáállás. Ha egy embert elüt egy autó, súlyos sérüléseket szenved, és az egyik kiérkező orvos pofon vágná, a másik meg azt mondaná, itt egy algopyrin, a sérült bizonyára mindkettőt elzavarná. Magyarországon az elmúlt évtizedekben nem egy autó, hanem egy tucat vonat gázolt át, és mégis ez történik. A baloldal mégis pofoz, rugdos, a jobboldal meg mindenféle álszent széplelkűséggel kábítja. Mondjuk már ki: Magyarországot tudatosan és teljesen szétverték. A további pofonok és a fájdalomcsillapítók helyett ide végre radikális – az előző hasonlat szerint: műtéti – beavatkozás kell.”⁴²

Sok tekintetben a Jobbik fő gondolatai és gyakorlata (ti. a vad anti-kommunizmus és antiszemitizmus, gyanakvás a Nyugattal szemben, irredentizmus, a „törvény és rend” valamint a „természetes hierarchiák” dicsőítése, a keresztény tulajdonosi középosztály megerősítése stb.) erős folytonosságot mutatnak a Horthy-rendszerrel.⁴³ Ugyanakkor, a Jobbikot erős szálak kötik a Fideszhez (a két párt hosszú évek óta együttműködik lokális szinten)⁴⁴, illetve a „mély állam” struktúráihoz, azaz a bíróságokkal, a rendőrséggel és a titkosügynökségekkel⁴⁵. Ebben az értelemben a Jobbik nem egy rendszerellenes radikális nacionalista pártként működött, hanem a Fidesz-kormány nemzeti-konzervatív agendájának ágenseként, a párt választói és társadalmi befolyásán keresztül komplementer módon kiegészítve a kormányzati stratégiát.

Mi tehát az új a Jobbikban? A párt megértette a társadalom dühét és kiábrándulását a rendszerváltással kapcsolatban, sikeresen

kombinálva a fasiszta ideológiát új gondolatokkal és akciókkal, amelyekkel támogatóit mobilizálni tudja. Az osztálykülönbségeket etnikai és kulturális antagonizmusokká átalakítva a párt azt állítja, az „átlag magyarok” (azaz a „tisztességes”, „keményen dolgozó”, „fehér”, „keresztény”, „konzervatív”, „középosztálybeli”, heteroszexuális magyar férfiak) érdekeit védi és támogatóit ugyanerre biztatja. Ezekkel az álforradalmi követelésekkel és kompromisszumot nem ismerő stílusával a párt sikeresen állította be magát hiteles „rendszerellenes” erőként és támogatottsága túl tudott lépni a tradicionális szélsőjobboldali szavazókon (főleg idősebb, kispolgári státuszú szociálisan konzervatív férfiak) és jelentős befolyást szerzett fiatal, relatíve magasan képzett választók között is, akik elégedetlenek a rendszerváltás kudarcaival és félnek a deklasszálódástól.⁴⁶ Ugyanakkor, a párt hangsúlyos „törvény és rend” retorikája hatékonyan növelte támogatottságát Északkelet-Magyarországon, ahol a neoliberais átstrukturálás különösen pusztító következményekkel járt és ahol jelentős roma kisebbség él szegregált módon, leromlott infrastruktúrával. Itt a párt 30%-ot szerzett meg a 2014-es választásokon, majd több polgármesteri posztot is megnyert az önkormányzati választásokon (Ózd). Ezzel szemben a történelmileg jobb módú Északnyugat-Magyarországon és Budapesten „csak” 10-15% szavazott a Jobbikra.⁴⁷

Összességében, a Jobbik sikere abból fakad, hogy sikerült vonzerjét kiterjesztenie a szélsőjobboldal Magyarországon jellemző szűk ideológiai keretein (Völkisch nacionalizmus és irredentizmus, vad antikommunizmus, romaellenes fajgyűlölet és antiszemitizmus, a „törvény és rend” dicsőítése és korporatista gazdaságpolitika) túl. Ahogy Kovács András írta:

„A Jobbik szavazói között az egész országban felülreprezentált egy fiatal és főleg diákok által dominált csoport. A „vesztesek” jelentős mértékben jelen vannak a Jobbik választói között a gazdaságilag sikeresebb régiókban. Ugyanakkor a szegényebb régiókban, ahol jelentős roma kisebbség van, egy relatíve jobban képzett, gazdaságilag aktív és az átlagosnál jobb módú csoport képezi a törzs-szavazói magot. Így a „keresleti oldalon” a közös nevezője a különböző választói csoportoknak nem a „vesztes” státusz és nem is egy tisztán ideológiailag motivált választás (extrém nacionalizmus, rasszizmus, antiszemitizmus). Habár ezek az elemek mind elterjedtek a Jobbik szavazói között, a *választói bázis különböző csoportjainak az összekötő eleme az erős establishment-ellenes attitűd. Ennek következtében a párt sikerének kulcsnévezője a képesség arra, hogy egyesítsék a különböző motivációkkal és elvárásokkal rendelkező választói csoportokat.*⁴⁸

Mára ez az új szélsőjobboldal egy koherens „ellen-hegemonikus” blokká kristályosodott ki a neoliberalizmussal szemben, világos kontúrokkal és munkamegosztással különböző elemei között: egy választási párt a Jobbik formájában, növekvő számú fiatal, reakciós beállítottságú

szavazóval⁴⁹, egy egész sor paramilitáris szervezet (*Új Magyar Gárda, Szébb Jövőért-Magyar Önvédelem Mozgalom, Betyársereg*) és egy egyre kifinomultabb ideológiai apparátus különböző nyomtatott sajtótermékekkel (*Barikád*), hiperaktív hírportállal (kuruc.info, alfahír), számos rádió- és tévécsatornával (Szent Korona Rádió, Echo TV, N1TV), sőt még egy egyetemmel is (Attila Király Szellemtudományi és Nemzetstratégiai Akadémia), ahol a fiatal káderek „nacionalista spirituális oktatásban” részesülnek vezető szélsőjobboldali „értelmiségiektől” (Bakay Kornél, Bogár László, Fűr Lajos) és felkészülnek a párt vezetésére illetve a nemzet szolgálatára.⁵⁰

A jelenlegi helyzet: Jobbik mint kormányváltó erő?

Amikor a Jobbik 2010-ben bekerült a parlamentbe, az elemzők, médiaszemélyiségek és a mainstream pártok képviselői úgy vélekedtek, a párt népszerűsége majd el fog párologni, ahogy kénytelen lesz fokozatosan alkalmazkodni a parlamentáris demokrácia puhább retorikájához. Ez azonban igen naiv elképzelésnek bizonyult, és ennek lényegében ellenkezője történt. A 2014-es választásokon a Jobbik több mint 1 millió szavazatot kapott és megerősítette pozícióját, mint a harmadik politikai erő az országban.⁵¹

A 2010-es kétharmados győzelem óta a Fidesz megpróbálta a szélsőjobboldali szavazókat kooptálni, átveve a Jobbik ideológiájának kulcselemeit – például követelését, hogy az 1989-es alkotmányt új, „keresztény szellemű” alkotmánnyal kell helyettesíteni, az „unortodox” gazdaságpolitikát, vagy a Horthy-rendszer „becsületének” visszaállítását – és átültetve őket a kormányzati gyakorlatba és a szélesebb közbeszédbe.⁵² Egészen a legutóbbi időig ez a stratégia viszonylag sikeresnek tűnt, azonban az utóbbi hónapokban a kormány népszerűsége zuhanni kezdett (internetadó, NAV-botrány stb). De ellentétben a Fidesz liberális kritikusaival ennek a folyamatnak a fő nyertese nem a „balközép” ellenzék lett, hanem a Jobbik. Visszafogva antiszemita és rasszista retorikáját a párt második helyre jött föl a közvélemény-kutatásokban. Ahogy Tamás Gáspár Miklós írta: „A Jobbik mindenekelőtt azért sikeres, mert *rendszerellenes* pártnak tetszik. ... A Jobbik azért tetszik *rendszerellenes* pártnak, mert a kapitalizmus bizonyos aspektusait bírálja (globalizáció, a pénzpiacok túlhatalma, munkanélküliség), amit másutt a mérsékelt szociáldemokrácia is megtesz, de nálunk senki, akiről a nagyközönség hallott valaha.”⁵⁴

Tehát míg az Arany Hajnal sikere Görögországban (lásd Konogiannis és Paraszkeva tanulmányát ugyanebben a számban) sok tekintetben hasonlít a Jobbikéhoz, van egy nagy különbség a két eset között: a rendszerellenes baloldal hiánya Magyarországon. A neoliberais kapitalizmus „organikus válsága” közepette, és szemben a jobboldal által

vívott hosszú, kíméletlen és igen sikeres „állóháborúval”, a magukat „demokratikus ellenzéknek” nevező, széttöredezett erők képtelenek voltak bármiféle ellenállás felmutatására. A 2014-es általános választások után az ellenzék fantáziátlan és gyáva vezetői, valamint az egyre inkább összezavarodott szociál-liberális értelmiség képviselői már nem is próbáltak úgy tenni, mintha megpróbálnának szembeszállni a fasizmussal és nyíltan a Jobbikkal való „konstruktív dialógust” (vagy „vitát”) kezdték el pedzegetni. Állításuk szerint a „Jobbik nem tartható tovább karanténban” (ez az állítás vagy félreértésen alapul, vagy a tények tudatos félremagyarázásán, mivel a Jobbik sosem volt teljesen „karanténba” zárva). Többen úgy nyilatkoztak nagyobb figyelmet kell fordítani a „vidéki közbiztonság problémáira” (ez a „cigánybűnözés” szalonképes fordítása), hiú módon azt remélve, hátha hitelesebbnek tűnnek a fasisztáknál a „törvény és rend” kérdésében. Ennek eredményeképpen a szélsőjobboddallal szembeni ellenállás néhány kisebb progresszív civil szervezetre maradt, mint a MEASZ (Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége), a MAL (Magyar Antifasiszta Liga) vagy az Antifasiszta Hálózat. Pillanatnyilag azonban ezek a szervezetek és akcióik rendkívül kicsik és a társadalom többsége ignorálja őket. A probléma, ahogy azt Tamás Gáspár Miklós írta, hogy legalábbis pillanatnyilag a civil társadalom „egyszerűen nem antirasszista”.⁵⁵

A pillanatnyi magyarországi politikai helyzet tehát meglehetősen sötét. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szélsőjobboddallal szembeni ellenállás reménytelen. Az antifasiszta erők szlogenje ma Magyarországon Samuel Beckett híres sora kell hogy legyen: „Kezdd újra. Bukj újra. Bukj jobban.”

Jegyzetek

- ¹ Mammone, Godin, and Jenkins: *Mapping the Extreme Right in Contemporary Europe*; Mudde: *Populist Radical Right Parties in Europe*; Saull et al.: *The Longue Dure?*; Wodak, Khosravi-Nik, and Mral: *Right-wing populism in Europe*
- ² Bartlett et al.: *Populism in Europe*; Karácsony and Róna: *'The Secret of Jobbik. Reasons behind the Rise of the Hungarian Radical Right'*; Vidra and Fox: *'The Rise of the Extreme Right in Hungary and the Roma Question: The Radicalisation of the Media Discourse'*.
- ³ Bartlett et al.: *Populism in Europe*; Karácsony and Róna: *'The Secret of Jobbik. Reasons behind the Rise of the Hungarian Radical Right'*; Nagy, Boros, and Varga: *Radical Right-Wing Extremism in Hungary*; Varró: *'A Jobbik mint harmadik erő – 1. rész – Egy sörözőben összejöttek'*.
- ⁴ Kovács: *'The Post-Communist Extreme Right: The Jobbik Party in Hungary'*; Tóth and Grajczjár: *'Válság, Radikalizálódás És Az Újjászületés Igérete: A Jobbik Útja a Parlamentbe'*; Varga: *'Hungary's "anti-Capitalist" Far-Right'*.
- ⁵ Varga: *'Hungary's "anti-Capitalist" Far-Right'*, 793–794.
- ⁶ Tehát egyetértünk Robert O. Paxtonnal, aki szerint a fasizmus tanulmányozása nem korlátozódhat a fasiszta pártok központi gondolatainak tanulmá-

- nyozására, hanem az adott pártok politikai tevékenységét is magában kell hogy foglalja. Ld. Paxton: *The Anatomy of Fascism*, 3–23.
- ⁷ Tóth and Grajczjár: 'Válság, Radikalizálódás És Az Újjászületés Igérete: *A Jobbik Útja a Parlamentbe*', 59; Varró: 'A Jobbik mint harmadik erő – 1 rész – Egy sörözőben összejöttek'.
- ⁸ Vona, in Tóth and Grajczjár: 'Válság, Radikalizálódás És Az Újjászületés Igérete: *A Jobbik Útja a Parlamentbe*', 60.
- ⁹ Tóth and Grajczjár: 'Válság, Radikalizálódás És Az Újjászületés Igérete: *A Jobbik Útja a Parlamentbe*'.
- ¹⁰ Jobbik – Magyarországért Mozgalom: 'Alapító Nyilatkozat'; Korkut: *Liberalization Challenges in Hungary Elitism, Progressivism, and Populism*, 186–187; Tóth and Grajczjár: 'Válság, Radikalizálódás És Az Újjászületés Igérete: *A Jobbik Útja a Parlamentbe*', 60.
- ¹¹ See Worth in Saull et al.: *The Longue Dure?*, 153–172; Tamás: 'On Post-Fascism: How Citizenship Is Becoming an Exclusive Privilege.'
- ¹² Egy recens cikkében Branko Milanovic, a Világban korábbi fejlesztésközgazdasági szakértője és a City University of New York jelenlegi vendégprofesszora, lehangoló összefoglalását adja a korábbi szovjet blokk „kapitalizmusba való átmenetéről”. Mint írja, 'A vizsgált öt-hat országból [Albánia, Örményország, Fehéroroszország, Észtország és Lengyelország] csak háromra mondhatjuk, hogy a gazdag és (relative) stabil kapitalista világ részévé kezd válni. Sok ország leszakadóban van és néhány már annyira leszakadt, hogy nem is aspirálhat arra, hogy elérjék azt a szintet amin akkor voltak, amikor a berlini fal leomlott. Az „univerzális harmóniáról” beszélő gondolkodók, mint Francis Fukuyama, Timothy Garton Ash, Vaclav Havel, Bernard Henry Lévy és a Borisz Jelcin körüli sok tucatnyi „gazdasági tanácsadó” ellenére, akik demokráciáról és jólétről fantáziáltak, a legtöbb ember számára egyik sem érkezett meg Kelet-Európába és a volt Szovjetunió országaiba. A Fal csak kevesek számára szűnt meg.” Milanovic: 'For Whom the Wall Fell? A Balance-Sheet of Transition to Capitalism'.
- ¹³ A munkanélküliség drámai emelkedése nem „véletlen” volt, vagy „rossz” kormányzati politikák eredménye. Ehelyett, ahogy Marx *A tőke* első kötetében írta, a kapitalizmus fejlődése szükségszerűen termeli ki a „többletnépességet”, akiknek munkaerejére nincs szüksége a tőkészeknek. Marx: *Capital. A Critique of Political Economy* Volume 1., 1:781–794.
- ¹⁴ Fábry: 'End of the Liberal Dream: Hungary since 1989'; Szalai: *New Capitalism – And What Can Replace It*; Tamás: 'Counter-Revolution against a Counter-Revolution: Eastern Europe Today'.
- ¹⁵ Ferge et al.: *Social Costs of Transition*. International Report, 4.
- ¹⁶ Ladányi és Szelényi: *A Kirekesztettség Változó Formái*
- ¹⁷ Eureau: *The State of Inequality in the Central and Eastern Europe: Desk Research on Hungary*, 2; *Towards Alleviating Human Poverty: Analysis and Recommendations. Human Development Report for Hungary*, 2000-2002, 56.
- ¹⁸ MTI, 'Fidesz Parliamentary Leader Apologises for "poverty remarks".'
- ¹⁹ Ezt a kifejezést Kornai János ötlötte ki 1992-ben. Ld. Kornai: 'The Post-socialist Transition and the State: Reflections in the Light of Hungarian Fiscal Problems'.
- ²⁰ Bohle és Greskovits: *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*, 141–146, 166–170; Drahokoupil: *Globalization and the State in Central and Eastern*

- Europe, 46–58; Fink: 'FDI-Led Growth and Rising Polarisation in Hungary: Quantity at the Expense of Quality', 52–53.
- ²¹ Például Morvai Krisztina, a korábbi jogvédő és ma jobbkios EP-képviselő, bevallása szerint a 2006. október 23-án elkövetett rendőri atrocitások láttán csatlakozott a párthoz. Varró: 'A Jobbik mint harmadik erő – 1. rész – Egy sörözőben összejöttek'.
- ²² Részletesen tárgyalom a világgazdasági válság politikai és gazdasági hatásait Magyarországra in Fabry, 'From Poster Boy of Neoliberal Transformation to Basket Case: Hungary and the Global Economic Crisis'
- ²³ Pew Research Center, *Two Decades After the Wall's Fall: End of Communism Cheered but Now with More Reservations*, 3, 32, 40, 67. (Rá kell mutatni, ezek a számok jelentősen magasabbak, mint a szomszédos országokéi) Ld. még, Tóth, *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékstruktúrájában*
- ²⁴ Gramsci fogalomhasználatáról lásd Gramsci: *Selections from the Prison Notebooks*, 210–223, 275–276. Magyarország esetében, lásd Fabry: 'From Poster Boy of Neoliberal Transformation to Basket Case: Hungary and the Global Economic Crisis', 223.
- ²⁵ Gramsci: *Selections from the Prison Notebooks*, 219.
- ²⁶ Jobbik – Magyarországért Mozgalom, 'Alapító Nyilatkozat'; Jobbik, 'Radikális változás. A Jobbik országgyűlési választási programja a nemzeti önrendelkezésért és a társadalmi igazságosságért'; Jobbik – Magyarországért Mozgalom, Kimondjuk. Megoldjuk. Jobbik országgyűlési választási programja a nemzet felemelkedéséért, 2014.
- ²⁷ Ahogy a Jobbik alapító nyilatkozata kifejti: 'A Jobbik Magyarországért Mozgalom nemzeti párt, amely politikai alapjait a nemzeti érték- és érdekvédelemre fektette le. Ezért szállunk szembe azzal az egyre nyíltabb törekvéssel, amely felszámolná a nemzetet, mint az emberi élet alapvető közösségét. A globalizmus és a fogyasztói társadalom korában egyre sürgetőbb, hogy az elszakított területek magyarságával valóban egy nemzetet alkossunk, hogy nemzeti összetartozásunkat – határokon innen és túl – szorosabbra fonjuk, és annak éltető erejével megismertessük a felnövekvő generációkat.' Jobbik – Magyarországért Mozgalom, 'Alapító Nyilatkozat' (kiemelés tőlem).
- ²⁸ Paxton: *The Anatomy of Fascism*, 219.
- ²⁹ Jobbik – Magyarországért Mozgalom, 'Alapító Nyilatkozat'.
- ³⁰ Történelmi és taktikai okai is vannak ennek: egyrészt a magyar szélsőjobboldal történelmi „ellenfelei” a kommunisták, liberálisok és etnikai kisebbségek (zsidók, romák) voltak. Másrészt, mivel muszlim kisebbség Magyarországon lényegében nincsen, a muszlimellenes rasszizmus nem használható eszköz a magyar szélsőjobboldal számára. Ezért nyugat-európai testvérpártjaikhoz képest a Jobbik ideológiájában az iszlámofóbia jelentéktelen szerepet játszik
- ³¹ Follath: 'Europe's Capital of Anti-Semitism'
- ³² Varró: 'A Jobbik mint harmadik erő – 1. rész – Egy sörözőben összejöttek'.
- ³³ Különböző tanulmányok azt mutatják, hogy az utóbbi években az antiszemita nézetek elterjedtsége drámaian nőtt. Például az Anti-Defamation League 2012-s tanulmánya szerint 2009 és 2012 között 16%-kal nőtt (59-ről 75%-ra) azok aránya Magyarországon, akik szerint „a zsidóknak túl nagy befolyása van a nemzetközi pénzügyi piacokon”. Anti-Defamation League (ADL): *Attitudes towards Jews in Ten European Countries*.

- ³⁴ LeBor: 'Jobbik: Meet the BNP's Fascist Friends in Hungary'; Moore: 'Hungarian extremist running far-right website from UK'; Stancil: 'Jobbik Rising'.
- ³⁵ Habár a magyar bűnügyi statisztikák nem tartalmazzák az elkövetők etnikai hovatartozását, a „cigánybűnözés” létezését a közbeszéd kész tényként kezeli. A Publicus Intézet 2009-es tanulmánya szerint 10-ből 8 megkérdezett szerint a romák hátrányos helyzetét részben az okozza, hogy „nem akarnak dolgozni, és a megkérdezettek fele úgy gondolta, hogy bizonyos bűncselekményeket inkább cigányok követnek el. A tanulmány azt is megmutatta, hogy a többség szerint csak a „kikényszerített asszimiláció” működhet. Ld. Publicus Intézet, 'Cigányellenesség a norma'
- ³⁶ Jobbik – 'Radikális változás. A Jobbik országgyűlési választási programja a nemzeti önrendelkezésért és a társadalmi igazságosságért', 11.
- ³⁷ European Roma Rights Centre (ERRC), *Anti-Roma Violence and Impunity*, 5.
- ³⁸ Verseck: 'Right-Wing Terror: Hungary Silent over Roma Killing Spree'; Verseck: 'Justice in Hungary: Neo-Nazis Get Life for Roma Murder Spree'.
- ³⁹ Jobbik – Magyarországért Mozgalom, 'Alapító Nyilatkozat'. Ld. még Korkut: *Liberalization Challenges in Hungary Elitism, Progressivism, and Populism*, 186–187; Tóth és Grajczjár: 'Válság, Radikalizálódás És Az Újjászületés Igérete: A Jobbik Útja a Parlamentbe', 60.
- ⁴⁰ 'Radikális változás. A Jobbik országgyűlési választási programja a nemzeti önrendelkezésért és a társadalmi igazságosságért', 2–4.
- ⁴¹ A kifejezést közvetlenül a Jobbik 2010-es választási programjából vesszük, ahol pozitív fogalomként szerepel, amely az „idegen” hatalmakkal szembeni ellenállást fejezi ki és a helyi döntéshozatal intézményeinek a megerősítését.
- ⁴² Vona, <http://alfahir.hu/node/40560>, idézi Kovács: 'The Post-Communist Extreme Right: The Jobbik Party in Hungary', 226.
- ⁴³ Krausz, Mitrovits, Szarka: 'Neohorthyizmus és a kapitalizmus „második kiadása'
- ⁴⁴ Rowlands: 'Gypsies Are Animals' – *Racism on Hungary's Right*'; Pittaway: *From the Vanguard to the Margins: Workers in Hungary, 1939 to Present*, 274–275; Varró: 'A Jobbik mint harmadik erő – 1. rész – Egy sörözőben összejöttek'; Verseck: "'Creeping Cult": Hungary Rehabilitates Far-Right Figures'.
- ⁴⁵ Ld. például a Jobbik formális együttműködését a *Tetrekész Magyar Rendőrség Szakszervezete* nevű szervezettel, amelynek több, mint 9000 tagja van, illetve bírósági tisztviselők többször is kifejezett „informális” szimpátiáiról a Jobbikkal kapcsolatban.
- ⁴⁶ Kovács: 'The Post-Communist Extreme Right: The Jobbik Party in Hungary'; Tóth és Grajczjár: 'Válság, Radikalizálódás És Az Újjászületés Igérete: A Jobbik Útja a Parlamentbe'.
- ⁴⁷ A számok forrása: Hubai: 'A 2014.évi választási metszetek településnagyság szerint'. Ld. még: Kovács: 'The Post-Communist Extreme Right: The Jobbik Party in Hungary', 229.
- ⁴⁸ Kovács: 'The Post-Communist Extreme Right: The Jobbik Party in Hungary', 230 (kiemelés tőlem).
- ⁴⁹ 2011-re a Jobbiknak 12,430 tagja volt (több mint tízszerese az alapításkor meglévő számnak).

- ⁵⁰ Az Attila Király Szellemtudományi és Nemzetstratégiai Akadémia pedagógiai megközelítéséről lásd 'Intézményünkről'; Zubor, 'Alacsonyabb rendűeknek mondják a nőket ott, ahol Vona Gábor is tanít'.
- ⁵¹ A választási rendszer megváltoztatása miatt ez csak 23 mandátum megszerzésére volt elegendő az immár csak 199 fős parlamentben (11.55%).
- ⁵² Lásd például, Berend és Clark: 'Not Just a Phase'; Nagy, Boros, and Varga: *Radical Right-Wing Extremism in Hungary*, 7–12.
- ⁵³ Lásd például, Vona: 'Határozott, kemény program, nyugodt, higgadt erő – Vona Gábor évértékelő beszéde, 2015. január 31-én'.
- ⁵⁴ Tamás: 'A Jobbik sikere'
- ⁵⁵ Tamás: 'Hungary: A Black Hole on Europe's Map'.

Irodalom

- Anti-Defamation League (ADL): *Attitudes towards Jews in Ten European Countries*. New York: Anti-Defamation League (ADL), March 2012.
- Bartlett, Jamie, Jonathan Birdwell, Péter Krékó, Jack Benfield, and Gabor Gyori: *Populism in Europe: Hungary*. London: Demos, 2012. <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/26214>.
- Berend, Nora, and Christopher Clark: 'Not Just a Phase'. *London Review of Books*, 20 November 2014.
- Bohle, Dorothee, and Béla Greskovits: *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. Ithaca: Cornell University Press, 2012. <http://site.ebrary.com/id/10589862>.
- Drahokoupil, Jan: *Globalization and the State in Central and Eastern Europe: The Politics of Foreign Direct Investment*. London; New York: Routledge, 2009.
- Eurequal: *The State of Inequality in the Central and Eastern Europe: Desk Research on Hungary*. Oxford: Eurequal, 2006.
- European Roma Rights Centre (ERRC): *Anti-Roma Violence and Impunity*. Budapest: European Roma Rights Centre (ERRC), March 2011.
- Fabry, Adam: 'End of the Liberal Dream: Hungary since 1989'. *International Socialism Quarterly*, no. 124 (2009): 71–84.
- . 'From Poster Boy of Neoliberal Transformation to Basket Case: Hungary and the Global Economic Crisis'. In *First the Transition, Then the Crash: Eastern Europe in the 2000s*, edited by Gareth Dale, 203–28. London: Pluto Press, 2011.
- Ferge, Zsuzsa, Endre Sik, Robert Peter, and Furzsina Albert: *Social Costs of Transition. International Report*. Societies in Transition. International Report on the Social Consequences of the Transition. Vienna: Institute for Human Studies (IWM), 1997.
- Fink, Philipp: 'FDI-Led Growth and Rising Polarisation in Hungary: Quantity at the Expense of Quality'. *New Political Economy* 11, no. 1 (2006): 47–72.
- Follath, Erich: 'Europe's Capital of Anti-Semitism: Budapest Experiences A New Wave of Hate'. *Der Spiegel*, 14 October 2010, sec. International. <http://www.spiegel.de/international/europe/europe-s-capital-of-anti-semitism-budapest-experiences-a-new-wave-of-hate-a-722880.html>.
- Gramsci, Antonio: *Selections from the Prison Notebooks*. Translated by Quintin Hoare and Geoffrey Nowell-Smith. London: Lawrence & Wishart, 1973.

- Hubai, László: 'A 2014. évi választási metszetek településnagyság szerint' Institute of Political History, Budapest, 2014.
- 'Intézményünkről'. *Attila Király Szellemtudományi és Nemzetstratégiai Akadémia*. Accessed 8 March 2015. <http://atillaakademia.hu/int%C3%A9zm%C3%A9ny%C3%BCnr%C5%91l>.
- Jobbik – Magyarországért Mozgalom. 'Alapító Nyilatkozat'. Text. *Jobbik.hu*, 11 January 2013. <http://jobbik.hu/jobbikrol/alapito-nyilatkozat>.
- . *Kimondjuk. Megoldjuk. Jobbik országgyűlési választási programja a nemzet felemelkedéséért, 2014*. Budapest: Jobbik – Magyarországért Mozgalom, 2014. http://jobbik.hu/sites/default/files/cikkcsatolmany/kimondjukmegoldjuk2014_netre.pdf.
- Jobbik – the Movement for a Better Hungary. 'Radical Change: A Guide to Jobbik's Parliamentary Electoral Manifesto for National Self-Determination and Social Justice'. Jobbik Foreign Affairs Committee, 2010.
- Karácsony, Gábor, and Dániel Róna: 'The Secret of Jobbik. Reasons behind the Rise of the Hungarian Radical Right'. *Journal of East European and Asian Studies* 2, no. 1 (2011): 61–92.
- Koltai, Mihály: 'And so It Begins...? First Cracks in the Orbán-Régime'. *LeftEast*. Accessed 12 March 2015. <http://www.criticatac.ro/lefeast/and-so-it-begins-first-cracks-in-the-orban-regime/>.
- Korkut, Umur: *Liberalization Challenges in Hungary Elitism, Progressivism, and Populism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.
- Kornai, János: 'The Postsocialist Transition and the State: Reflections in the Light of Hungarian Fiscal Problems'. *The American Economic Review* 82, no. 2 (1992): 1–21.
- Kovács, András: 'The Post-Communist Extreme Right: The Jobbik Party in Hungary'. In *Right-Wing Populism in Europe: Politics and Discourse*, edited by Ruth Wodak, Majid KoshraviNik, and Brigitte Mral, 223–34. London: Bloomsbury, 2013.
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH). 'Népszámlálás 2011: A népesség száma és megoszlása nemzetiséghez tartozás és főb korcsoportok szerint', 2011. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tablak/demografia/04_01_01_28.xls.
- Krausz, Tamás, Miklós Mitrovits, and Klára Szarka: 'Neohorthyizmus és a kapitalizmus "második kiadása".' *Eszmélet* 25, no. 99 (Autumn 2013): 5–16.
- Ladányi, János, and Iván Szelényi: *A Kirekesztettség Változó Formái*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2004.
- LeBor, Adam: 'Jobbik: Meet the BNP's Fascist Friends in Hungary'. *The Times*, 9 June 2009. <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/politics/article2028568.ece>.
- Mammone, Andrea, Emmanuel Godin, and Brian Jenkins, eds. *Mapping the Extreme Right in Contemporary Europe: From Local to Transnational*. London; New York: Routledge, 2012.
- Marx, Karl: *Capital. A Critique of Political Economy. Volume 1*. Edited by Friedrich Engels. Translated by Samuel Moore and Edward Aveling. Vol. 1. Moscow: Progress Publisher, 1887.
- Milanovic, Branko: 'For Whom the Wall Fell? A Balance-Sheet of Transition to Capitalism'. *Globalinequality*. Accessed 5 November 2014. <http://glineq.blogspot.co.uk/2014/11/for-whom-wall-fell-balance-sheet-of.html?m=1>.
- Moore, Matthew: 'Hungarian extremist running far-right website from UK'. *The Telegraph*, 10 November 2008. <http://www.telegraph.co.uk/news/>

- uknews/3416496/Hungarian-extremist-running-far-right-website-from-UK.html.
- MTI. 'Fidesz Parliamentary Leader Apologises for "poverty Remarks".' *Politics.hu*. Accessed 11 December 2014. <http://www.politics.hu/20110321/fidesz-parliamentary-leader-apologises-for-poverty-remarks/>.
- Mudde, Cas: *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 2007.
- Nagy, András Biró, Tamás Boros, and Áron Varga: *Radical Right-Wing Extremism in Hungary*. International Policy Analysis. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung, December 2012.
- Paxton, Robert O.: *The Anatomy of Fascism*. London: Penguin Books, 2005.
- Pew Research Center: *Two Decades After the Wall's Fall: End of Communism Cheered but Now with More Reservations*. Washington, D.C.: Pew Research Center, 2009. <http://www.pewglobal.org/files/2009/11/Pew-Global-Attitudes-2009-Pulse-of-Europe-Report-Nov-2-1030am-NOT-EMBARGOED.pdf>.
- Pittaway, Mark: *From the Vanguard to the Margins: Workers in Hungary, 1939 to Present*. Edited by Adam Fabry. Leiden: Brill, 2014.
- Publicus Intézet. 'Cigányellenesség a norma' *Publicus Research*, 3 May 2009. http://www.publicus.hu/blog/ciganyellenesseg_normal/.
- Rowlands, Carl: "'Gypsies Are Animals" – Racism on Hungary's Right'. *New Left Project*, 1 February 2013. http://www.newleftproject.org/index.php/site/article_comments/gypsies_are_animals_racism_on_hungarys_right.
- Saull, Richard, Alexander Anievas, Neil Davidson, and Adam Fabry, eds.: *The Longue Durée of the Far-Right: An International Historical Sociology*. Abingdon, Oxon; New York, N.Y.: Routledge, 2014.
- Stancil, Jordan: 'Jobbik Rising'. *The Nation*, 12 June 2009. <http://www.thenation.com/article/jobbik-rising>.
- Szalai, Erzsébet: *New Capitalism – And What Can Replace It*. Budapest: Pallas Kiadó, 2008.
- Tamás, Gáspár Miklós. 'A Jobbik sikere'. *hvg.hu*, 13 February 2015. http://hvg.hu/velemeney/20150213_TGM_A_Jobbik_sikere.
- . 'Counter-Revolution against a Counter-Revolution: Eastern Europe Today'. *Eurozine*, 2007, 1–9.
- . 'Hungary: A Black Hole on Europe's Map'. *LeftEast*, 5 May 2014. <http://www.criticatac.ro/lefteast/hungary-a-black-hole-on-europes-map/>.
- . 'Képek Gyurcsány falán'. *Élet és Irodalom*, 24 August 2007.
- . 'On Post-Fascism: How Citizenship Is Becoming an Exclusive Privilege.' *Boston Review*, no. Summer 2000 (2000).
- Tóth, András, and István Grajczjár: 'Válság, Radikalizálódás És Újjászületés Igérete: A Jobbik Útja a Parlamentbe'. In *Új Képlet. Választások Magyarországon, 2010*, 57–92. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2010.
- Tóth, István György: *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom érték szerkezetében*. A gazdasági növekedés társadalmi-kulturális feltételei. Budapest: TÁRKI, 2009.
- Towards Alleviating Human Poverty: Analysis and Recommendations. Human Development Report for Hungary, 2000-2002*. Budapest: Institute for World Economics of the Hungarian Academy of Sciences and United Nations Development Programme (UNDP), 2003.

- Varga, Mihai: 'Hungary's "anti-Capitalist" Far-Right: Jobbik and the Hungarian Guard'. *Nationalities Papers* 42, no. 5 (3 September 2014): 791–807. doi:10.1080/00905992.2014.926316.
- Varró, Szilvia: 'A Jobbik mint harmadik erő – 1 rész – Egy sörözőben összejöttek'. *Magyar Narancs*, 5 February 2009.
- Verseck, Keno: "'Creeping Cult": Hungary Rehabilitates Far-Right Figures'. *Der Spiegel*, 6 June 2012, sec. International. <http://www.spiegel.de/international/europe/right-wing-extremists-cultivate-horthy-cult-in-hungary-a-836526.html>.
- . 'Justice in Hungary: Neo-Nazis Get Life for Roma Murder Spree'. *Der Spiegel*, 6 August 2013, sec. International. <http://www.spiegel.de/international/europe/neo-nazis-in-hungary-receive-life-sentences-for-roma-murder-spree-a-915163.html>.
- . 'Right-Wing Terror: Hungary Silent over Roma Killing Spree'. *Der Spiegel*, 23 July 2013, sec. International. <http://www.spiegel.de/international/europe/trial-in-hungary-little-outrage-over-far-right-murders-of-6-roma-a-912709.html>.
- Vidra, Zsuzsanna, and Jon Fox: 'The Rise of the Extreme Right in Hungary and the Roma Question: The Radicalisation of the Media Discourse'. *Policy Brief of the Robert Schuman Centre for Advanced Studies, European University, Florence*, Tolerance, Pluralism and Social Cohesion: Responding to the Challenges of the 21st Century in Europe, no. 9 (2012).
- Vona, Gábor: 'Határozott, kemény program, nyugodt, higgadt erő – Vona Gábor évertékelő beszéde, 2015 január 31-én'. Jobbik – Magyarországért Mozgalom, 2 February 2015. <http://www.jobbik.hu>.
- Wodak, Ruth, Majid KhosraviNik, and Brigitte Mral. *Right-wing populism in Europe: politics and discourse*, 2013.
- Zubor, Zalán. 'Alacsonyabb rendűeknek mondják a nőket ott, ahol Vona Gábor is tanít'. *Origo.hu*, 12 March 2015. <http://www.origo.hu/itthon/20150219-habsburgok-es-szalasi-tisztelete-vona-gabor-akademiajan.html>

(Fordította: Koltai Mihály Bence)